

УДК 343.9

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРОБЛЕМА ТЕОРЕТИЧНОЇ І ПРИКЛАДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Об'єктивною потребою суспільства, що будує правову державу, є протидія злочинності (ст. 1 Конституції України). Одним із головних напрямів цієї протидії виступає запобігання злочинності, усунення причин, умов та інших чинників, що її породжують і сприяють її різноманітним проявам. Зазначене створює реальні передумови поступового зміцнення публічної безпеки і правопорядку в державі та зменшення масштабів злочинності.

Слід зазначити, що протидія злочинності являє собою цілеспрямовану комплексну діяльність, що здійснюється як державними органами, господарськими і громадськими організаціями, так і громадськими формуваннями, а також окремими громадянами. Це є завданням усіх гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової (ст. 6 Конституції України).

Протидія злочинності базується на нормативно-правових засадах внутрішньої та зовнішньої політики держави, складовою частиною якої є кримінологічна політика, що визначає теоретичні основи, напрями, цілі, методи запобіжного впливу на злочинність. Значне місце у цій протидії відводиться, крім зазначених вище суб'єктів, правоохоронним органам, для яких запобігання злочинності, особливо спеціально-кримінологічне запобігання – один з основних професійних обов'язків, який потребує не тільки ініціативності, непримиренності, принциповості, творчого підходу, а й високого рівня кримінологічного знання.

Практика свідчить, що сьогодні особливого значення набувають перспективні положення кримінологічної політики держави, навички кримінологічного аналізу злочинності, розробки комплексних заходів для запобігання злочинності, розуміння важливості ресурсного забезпечення програм її нерепресивної протидії, знання повноважних можливостей суб'єктів запобігання, використання зарубіжного досвіду ефективного впливу на витоки злочинності тощо.

Політика превенції (лат. *praeventio* – запобігання), по суті, і є кримінологічною політикою, тобто складником кримінальної політики. При цьому одні вчені вважають, що кримінологічна політика є науково обґрунтованою стратегією і тактикою запобігання злочинності за допомогою системи спеціально-кримінологічних заходів, а також шляхів відвернення конкретних злочинів та їх припинення. На відміну від кримінальної, кримінологічна політика не передбачає видання і застосування кримінальних законів, хоча й намагається підвищити їх запобіжну функцію. Запобігання завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів. Політика запобігання злочинів реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, що постійно змінюється. Інші вчені уявляють кримінологічну політику як систему, що припиняє зв'язки: а) формування і функціонування криміногенних процесів у суспільстві; б) між цими процесами і формуванням особистості; в) між особистістю й ситуацією вчинення злочину [1, с. 31]. Іншими словами, це і є загальносоціальне і спеціально-кримінологічне запобігання злочинності.

У цьому сенсі доречним буде навести позицію В.В.Голіни, який зазначає, що кримінологічна політика є своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері нерепресивного напрямку протидії злочинності, а з другого, – застосовується найбільш обґрунтована із соціально-політичних позицій існуюча або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності. Вона виступає не тільки сукупністю запланованих заходів, а й, образно кажучи, ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей,

нагромаджує так званий соціальний капітал (публічний порядок, безпека, довіра, чесність, віротерпимість та ін.) [2, с. 8].

Особливість діяльності держави, її органів, інститутів, соціальних груп, посадових осіб, громадськості із запобігання злочинності полягає в такому.

1. Це довготривала, повсякчасна, складна, наполеглива протидія всіх соціальних систем держави тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються в самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне «самолікування», «очищення». Держава, влада, суспільство повинні усвідомити це і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної з нерепресивною протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії і гучні обіцянки. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання запобіжних заходів, якщо вони відповідають принципам кримінологічної політики. Можливі певна корекція, деякі зміни, доповнення, проте здійснення самої політики, відповідних їй законів, нормативно-правових актів, програм, планів необхідно неухильно продовжувати.

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити таким шляхом установлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності. Це положення – аксіома теорії запобігання злочинності. Проте, починаючи з 1993 р., коли була прийнята перша Державна програма запобігання злочинності в Україні, і закінчуючи останньою Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, жодного разу не заслуховувалося питання про результати виконання зазначених у них заходів. Без поглибленої аналітичної роботи, накопичення й вивчення статистичних даних, наукових висновків та узагальнень кримінологічну політику оцінювати неможливо.

5. Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом позитивно не сприймається. На жаль, незацікавленими в її здійсненні можуть бути і підприємці, і бізнесмени, і посадові особи, і навіть пересічні громадяни, способи дій і життя яких унаслідок об'єктивних і суб'єктивних обставин часто не відповідають законові.

Реальне втілення конституційного положення, що Україна є правовою державою, неможливе без подальшого розвитку державної кримінологічної політики [2, с. 11–12].

Позитивним сигналом розуміння важливості її ефективного впровадження є те, що в державі і значній частині суспільства спостерігається серйозна в цьому потреба. Про це свідчать наукові, організаційно-управлінські, інформаційні заходи, а саме: створення науково-дослідних установ з кримінології, втілення у практику протидії злочинності кримінологічного прогнозування і програмування, бюджетна підтримка ресурсного забезпечення, низка законів і підзаконних актів стосовно різних аспектів запобігання злочинності, обговорення питань боротьби зі злочинністю на засіданні Ради національної безпеки і оборони України та ін.

Варто сподіватися, що концептуальні засади, ідеї, принципи кримінологічної політики найближчим часом знайдуть відображення у практичній запобіжній діяльності правоохоронних органів з певними позитивними результатами. Крім того, поставлене на порядок денний державної внутрішньої політики питання про необхідність посилення кримінологічного аспекту у сфері протидії злочинності активізує процес нормотворення, збільшить кількість наукових досліджень у цьому напрямі, приверне увагу політиків різних рівнів, ЗМІ, громадян тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. В. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. М. : Юрид. лит., 1977. 225 с.
2. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

Одержано 01.10.2018